

Keith Johnson

SASTAVLJANJE PROGRAMA I NASTAVNIH MATERIJALA NA FUNKCIONALNOM PRISTUPU¹

Prošlo je više od dvije godine otkako su po prvi put objavljeni prijedlozi za sastavljanje pojmovnog/funkcionalnog programa (Wilkins, 1973). Ta je zamisao toliko privukla općenitu pažnju da danas pisci nastavnih materijala, ispitne komisije, i svi oni čije odluke značajno utječu na nastavne programe u jezičnoj pouci razmatraju prihvaćanje funkcionalnog programa, a počeli su se pojavljivati i materijali za koje se tvrdi da su izrađeni na pojmovnom/funkcionalnom pristupu. Ukratko, zamisao je »upalila«.

Kao što je slučaj s mnogim zamislima koje brzo postaju popularne, postoji opasnost da će se od tih programa očekivati više no što je prvotno bilo zamišljeno. Ta je opasnost uočena, pa je Wilkins (1974) naglasio da takvi programi mogu pružiti zadovoljavajuću osnovu za neke određene tipove tečajeva², no izrazio je i sumnju jesu li prikladni za »općenite tečajeve« (tj. za školske tečajeve koji se obrađuju u toku dužeg perioda i koji bi morali zadovoljiti različite, često nedovoljno jasno određene jezične potrebe).

Što se tiče prijedloga da bi za takve tečajeve pojmovno/funkcionalni programi u svom sadašnjem obliku trebali zamijeniti gramatičke programe, smatra se da je to sigurno »preuranjeno«.

U jeku tako velike zainteresiranosti ta bi upozorenja mogla ostati nezapečena. Postoji opasnost da bi se i domaći i strani programi koji utječu na poučavanje stranih jezika u čitavoj zemlji mogli preuranjeno mijenjati; da bi se (kao posljedica toga) materijali izrađeni na pojmovno/funkcionalnom pristupu mogli takvom brzinom pojavljivati na tržištu da bi se samo površno mogli razlikovati od prethodnih materijala, izrađenih na strukturalnoj osnovi.

¹ Zahvaljujemo Keithu Morrowu i Davidu Wilkinsu (Centre for Applied Language Studies, University of Reading) na primjedbama koje su dali u vezi s nacrtom ovoga članka. Keith Morrow je osobito utjecao na prvi dio ovog članka, jer mada se radi o mojim vlastitim stavovima, oni su izgrađeni na zajedničkom iskustvu koje smo stekli pri sastavljanju tečaja na funkcionalnom pristupu »Komunicirajte, engleski u društvenoj interakciji« ("Communicate: the English of Social Interaction"). Prvotno je taj tečaj bio sastavljen za posebnu skupinu studenata, no sada ga preporučujemo za širu upotrebu.

² Tečajem se u ovom tekstu smatra cjelovit nastavni materijal, koji pokriva određeno jezično područje i namijenjen je određenom stupnju učenja stranog jezika (primj. prev.)

S obzirom na takvu situaciju moramo ponovno naglasiti i razraditi prethodna upozorenja. Sve što je potrebno reći osniva se na pretpostavci da općenit tečaj svakako treba da sadrži funkcionalni materijal, unatoč znatnim teškoćama koje će se javiti pri sastavljanju takvog materijala. Namjera nam je da zadržavanjem na područjima koja predstavljaju teškoće i na nejasnom primjenjivanju upozorimo na oprez one koji sastavljaju programe te pisce tečajeva koji namjeravaju primijeniti funkcionalni pristup. Razmotrit ćemo više funkcionalne (nego pojmovne) programe u vezi s nacrtom općenitih (radije nego specijaliziranih) tečajeva.

Funkcije, gramatika i stupanj

Ako uočimo da je funkcionalni pristup poželjan, to nipošto ne znači da tvrdimo da je strukturalno poznavanje jezika nepotrebno ili nevažno. Gramatička kompetencija je dio komunikacijske kompetencije, pa će se nastavnik pobrinuti da njegovi učenici mogu baratati jezičnim strukturama (što pretpostavlja »poznavanje gramatike«), ali da mogu jezik i adekvatno upotrebljavati (što pretpostavlja »poznavanje funkcija«). Ako nam je to obveza, moramo se zapitati koliko funkcionalni program pruža mogućnosti za ostvarenje prvog zadatka (»poznavanje gramatike«).

U funkcionalnom programu jedinice koje poučavaju svrstane su u skupine prema načinu na koji će se upotrebljavati, te će takve jedinice nositi naslove kao npr. »pozdravi«, »molbe i traženja«, »pozivanje« itd. Mogli bismo željeti da u jedinici o »izražavanju molbe« uvedemo izreku (eksponent) »Would you mind opening the window?«. Iako više rečenica može imati sličnu funkciju, one će se razlikovati u strukturi, te je opravdano očekivati da će rečenice koje tvore homogenu funkcionalnu skupinu biti gramatički različite (vidi Wid-dowson, 1971:38). Prema tome, izgleda da organizacija prema funkcijama razumijeva određenu »dezorganizaciju« u smislu struktura, tako da će se mnoge strukturalno različite rečenice u istoj jedinici, dok će važni primjeri rečenica iste strukture biti »razbacani« u cijelom tečaju.

Funkcionalnom je programu doista teško nametnuti bilo kakvu strukturalnu progresiju (ili postupno uvrštavanje). Jezik koji izražava jednu funkciju gotovo nikad nije ni jednostavniji niti kompleksniji od jezika koji izražava bilo koju drugu. »Jezik pozdravljanja« npr., može biti jednako jednostavan ili kompleksan kao i »jezik pozivanja«. Zbog toga je (općenito uzevši, uz nekoliko specifičnih iznimaka) nemoguće osigurati strukturalnu progresiju samo određenim redanjem, odnosno nizanjem jedinica. Mogli bismo pokušati da nametnemo neprirodnu strukturalnu progresiju (što je ponekad neizbježno), čime bismo osigurali da gramatički kompleksnije strukture slijede jednostavnije. To bi se moglo postići pažljivim biranjem izreka (exponents) koje želimo uvesti. Međutim, ako želimo da materijal bude funkcionalno točan, tada je stupanj do kojeg se to može ispravno provesti vrlo ograničen, a strukturalna progresija do koje bi se na taj način došlo, ne bi nipošto odgovarala pažljivo provedenoj gramatičkoj progresiji, koju nalazimo u dobrim strukturalnim programima.

Pisac tečaja koji nastoji uskladiti funkcionalnu organizaciju sa strukturalnom progresijom stalno će se suočavati s problemima. Tako npr. želi uvesti »kompleksnu« strukturu »Would you mind opening the window?« u jedinici »Izražavanje molbi i zahtjeva«. On zna da bi izostavljanje takvog uobičajenog

načina izražavanja molbe bilo nakaradno s funkcionalnog stajališta. S druge strane, ta se jedinica javlja na početku tečaja, prije drugih jedinica koje uvode u strukturalnom pogledu srodne, ali »jednostavnije« rečenice, kao npr. »I would like to open the window« (s oblikom »would«) ili »I am opening the window« (s oblikom -ing). Da se izbjegne »nakarada« s funkcionalnog stajališta, mogao bi se promijeniti redoslijed jedinica, no to bi dovelo do jednako ozbiljnih anomalija sa strukturalnog stajališta, jer svaka jedinica uvodi nekoliko izreka (exponents) različite strukturalne kompleksnosti.

Vježbanje struktura moguće je, dakako, i na materijalu izrađenom na funkcionalnom pristupu. Na primjer, pošto je uvedeno »I haven't seen you for three weeks« u jedinici »Pozdravljanje«, mogao bi se primijeniti slijedeći postupak: nastavnik prekida (funkcionalni) tijek lekcije da bi dao gramatičko objašnjenje — što nije nimalo lak ni kratak zadatak — no što se mora učiniti ako učenici ne poznaju perfekt i vremensku konstrukciju s »for«. Može se čak dati i strukturalni drill, iako bi se moglo tvrditi da, želimo li sačuvati organizaciju materijala na funkcionalnoj osnovi, sve primjere koji nisu u vezi s pozdravljanjem (mada su ključni gramatički primjeri), treba isključiti. U slučaju ako je takva rečenica samo jedna u nizu strukturalno heterogenih izreka uvedenih u jedinici (unit), nastavnik će, s obzirom na ograničeno vrijeme, biti prisiljen da odabere gramatički problem s kojim će se pobliže pozabaviti, a time će sigurno odbaciti mnoge rečenice koje bi trebalo jednako pažljivo razmotriti. Dodamo li tome činjenicu da tečaj na funkcionalnoj osnovi pruža malo mogućnosti za daljnji rad s tom strukturom (»follow-up« work), jer se slijedeći primjer perfekta s »for« možda javlja tek nakon 10 slijedećih jedinica, jasno je (iako je moguće vježbati gramatiku u okviru funkcionalnog materijala) da je teško provesti smišljeno i organizirano vježbanje gramatike prema strukturalnom principu.

Ako se smatra da je potreban takav rad, bolje je ne upotrebljavati materijal izrađen na funkcionalnom pristupu. Naprednim učenicima neće nedostajati organizirano i postupno uvođenje gramatike; za njih je važno kako se gramatičke strukture predočuju, a ne kako se uvode. Za njih će sigurno biti korisno da uoče kako se jezik upotrebljava — a to funkcionalni materijal omogućuje — jer će ta »funkcionalna dimenzija« (functional dimension, Wilkins 1974 : 120) obogatiti i nadopuniti njihovo dotadašnje učenje jezika.

Moglo bi se tvrditi da se na početnom stupnju učenja jezika mora posvetiti toliko pažnje strukturama da je to nemoguće ili vrlo teško učiniti u okviru funkcionalnog programa. Budućnost će pokazati koji je od mogućih načina najpovoljniji. Možda će se pokazati da je najbolji način da se na nižim stupnjevima primijenjeni strukturalni pristup, a funkcionalni na naprednijima. Učenik će napredovati tako da najprije nauči kako se jezik ponaša, a zatim kako se upotrebljava, time što će se primijeniti gramatički, odnosno funkcionalni program, ovisno o cilju proučavanja. Vrijeme će međutim pokazati bi li prednosti prezentiranja jezika kao sistema komunikacije u okviru funkcionalnog programa mogle čak i na početnom stupnju opravdati uvođenje gramatike bez stroge gramatičke progresije (problem koji s uspjehom svladava dijete u procesu usvajanja materinskog jezika).

U takvoj situaciji mogli bismo opravdano govoriti o »funkcionalnoj metodi« jednako kao o audio-vizualnoj, audio-lingvalnoj i ostalim metodama. Uspješnom bi se mogla pokazati i treća mogućnost, tj. kombinacija strukturalnog i funkcionalnog pristupa na početnom stupnju, time da bi se jedinice sastojale od

funkcionalno orijentiranih komponenti, nakon kojih bi slijedile gramatički orijentirane komponente.

To su, dakako, razmišljanja, no ako nam nije zadatak da razmatramo eksperimentalnu primijenjenu lingvistiku, već da izradimo program koji će utjecati na to kako će velik broj učenika ubuduće učiti jezik, tada nam se čini da je jedino ispravno da se funkcionalni program primijeni u materijalima koji nisu namijenjeni početnicima. Na početničkom stupnju nastavnici bi morali biti skeptični prema »odbacivanju djelomično prihvatljivog gramatičkog pristupa zbog velikog »blaga« koje nas očekuje ako primijenimo funkcionalni pristup« (Wilkins, 1974:120).

Sastavljanje funkcionalnog materijala

U sadašnjoj razvojnoj fazi sastavljanje funkcionalnog materijala za srednji i napredni stupanj nije jednostavno. Zapravo, bilo bi ispravno postaviti pitanje do koje je mjere moguće da se takvi materijali pripreme brzo i za široku upotrebu. Navest ćemo neke od ozbiljnijih problema u vezi s različitim fazama u procesu sastavljanja materijala.

1. Kad je jednom odlučeno da se prihvati funkcionalni pristup, mora se izraditi popis funkcija koje se žele obraditi, a to nipošto nije lak zadatak želimo li dobiti tako diferencirane kategorije koje pružaju osnovu za izradu prihvatljivih nastavnih jedinica. Rečenica, kao npr. »Can you come to the cinema with me tonight?« može se u istom kontekstu pojaviti nekoliko puta, time da pripada različitim kategorijama. Ona može pripasti kategoriji »predlaganje što da se radi« (usmjeravanje radnje) ili može potpasti pod »pozivanje« ili pak »upit da li je nešto moguće« (sve kategorije iz van Ek, 1975). Naravno, takav se upit može smatrati pozivom, a poziv pak može biti dio predlaganja što da se radi. No opasnost poklapanja samo je jedna od teškoća. Treba temeljito razmisliti o tome koji je tip kategorije prikladan za poučavanje, jer kategorije kao što su »predlaganje što da se radi« mogu sadržavati tako različit jezik da bi jasna pedagoška prezentacija bila vrlo teška. S druge strane, jezik »upita da li je nešto moguće« može biti tako ograničen da ne daje prikladnu osnovu za nastavnu jedinicu. Prihvaćanje takvih kategorija može, nadalje, onemogućiti stvaranje važnih funkcionalnih generalizacija. Zar nije važno sa stajališta poučavanja komunikacije ukazati na to da upit da li je nešto moguće može biti sastavni dio pozivanja?

U tom pogledu pisac tečaja neće dobiti mnogo pomoći iz drugih izvora. Područje sastavljanja funkcionalnih programa nije se još dobro razvilo, a mogućnost primjene dosadašnjih radova vrlo je ograničena. Popis funkcija Evropskog savjeta (od kojih se jedan popis smatra samo primjerom — Wilkins, 1973, a drugi je ograničen na jedno određeno područje — van Ek, 1975) daju zapravo samo smjernice (Wilkins 1973:173; van Ek 1975). Osim toga, ti su radovi ograničeni na zapadnoevropski kontekst, pa je pitanje mogu li se te funkcionalne kategorije primijeniti na učenje jezika u drugim sredinama (Widdowson, 1973).

2. U slijedećoj je fazi potrebno odlučiti koje će se izreke uvesti u pojedinu kategoriju. Preduvjet je za to da se zna objašnjenje različitih funkcija, da se zna npr. kako govornici engleskog jezika pozivaju jedni druge na ručak ili kako će zamoliti za uslugu. U tom se pogledu govornici materinskog jezika većinom oslanjaju na intuiciju, jer izrađenih popisa ima malo; istraživanje pragmatizma

jezika nije još toliko razvijeno da bi se mogli izraditi mjerodavni popisi izreka (ekspONENT). Govornike stranog jezika koji su vjerojatno učili taj jezik prema strukturalnom pristupu i koji su samo u ograničenoj mjeri bili izloženi stranom jeziku kao sistemu komunikacije, taj će zadatak naročito obeshrabriti.

Ako se točno zna kako se svaka funkcija može objasniti, preostaje da se učini izbor iz ukupnog popisa izreka. Većina se funkcija može objasniti na mnogo različitih načina. Hallidayevih (1973:77) šesnaest mogućnosti karanja djeteta samo su dio cjelovite »semantičke mreže« koja postoji samo za tu jednu funkciju. Kako ne postoji objektivno mjerilo za distribuciju izreka (exponent), teško je zamisliti da bi se izbor mogao učiniti drukčije nego intuitivno i proizvoljno.

3. Kad se jednom alternativni eksponenti jedne funkcije odaberu, potrebno ih je jasno lučiti ako se želi sastaviti adekvatan materijal i postići uspjeh u nastavi. U toj fazi postoje veliki problemi i za govornike materinskog jezika i za govornike stranog jezika. Da navedemo jedan od slučajno odabranih primjera! Za funkciju »upozoravanje« van Ek je (1975) naveo (opravdano) izreke »Look out« i »Be careful«. Kako se te izreke upotrebljavaju? Označuje li »Look out« neposrednu opasnost, a »Be careful« opasnost u (čak i daljoj) budućnosti? Je li točno da se »Look out« kaže s namjerom da se izazove fizičko izbjegavanje radnje, a »Be careful« samo upozorava organizam na mogućnost opasnosti? Do kojeg se stupnja »Look out« odnosi na opasnosti koje se mogu percipirati vidom, ali nisu primijećene? Može li se taj izraz upotrijebiti za opasnost koja je nevidljiva, a ipak neminovna i neposredna? Znači li »Look out« da je sam adresat u opasnosti, a ne da on ugrožava drugu osobu ili predmet (što se vjerojatno /?/ izražava s »Mind out«)?

Upravo u ovom slučaju čitalac može imati osjećaj da dovoljno poznaje razliku između tih izraza ili da njihova upotreba neće predstavljati teškoću određenoj skupini učenika (vjerojatno ako se radi o razredu sa zajedničkim materinskim jezikom, u kojem postoji slična razlika). Međutim, radi se o tome kako se često pojavljuju takvi slučajevi. Pisac funkcionalnog materijala koji nastoji proučavati komunikacijsku vrijednost izreka (pa i nastavnik koji se služi takvim materijalima) stalno će se suočavati s problemima od kojih je ovo samo jedan nasumce odabran primjer. Lingvistika bi sigurno mogla riješiti mnoge probleme, jer će, nadamo se, pružiti piscu tečaja semantičke generalizacije, koje će mu mnogo toga otkriti. No s obzirom na sadašnja znanja, postoji opasnost da bi pisci tečajeva mogli smatrati da je sastavljanje funkcionalnog materijala lakši zadatak nego što on u stvari jest.

4. Pisanje funkcionalnog materijala predstavlja više od jednostavne prezentacije odabranih izreka u funkcionalnim grupama. Prednost je takve prezentacije u tome što je usmjerena na jezik kao sistem komunikacije, a utvrđivanje se provodi tehnikom uvježbavanja izreka u komunikacijskim situacijama. Sada je potrebno pazmotriti već postojeće tehnike te razviti nove tipove vježbi. Sigurno je da će simulacija i dramatizacija biti vrlo korisne tehnike, no njihova je primjena u jezičnoj pouci relativno nova pa će sigurno proći još nekoliko godina dok sastavljači materijala sakupe dovoljno različitih tehnika koje će omogućiti da se adekvatni funkcionalni materijali proizvode za širu upotrebu.

Uklapanje funkcionalnih materijala u sadašnje nastavne planove i programe

Vidimo, dakle, da postoji niz teškoća u pogledu sastavljanja funkcionalnih materijala za napredni stupanj. No što je tada ispravan zaključak? Planeri u

obrazovanju morali bi (zbog svih teškoća i sumnji) paziti da ne prihvate funkcionalni program na širokoj osnovi, pogotovo što se (obično) jednom stvorene odluke ne mogu lako mijenjati. Također bi trebali biti svjesni da zasad nije moguće brzo stvarati adekvatne funkcionalne materijale. U krajnjem slučaju, preporučuje se postupno sastavljanje takvih materijala, i to u malom broju.

Isto je tako neopravdano sa stajališta primijenjene lingvistike i sa stajališta planiranja u obrazovanju potpuno prihvaćanje funkcionalnog pristupa i napuštanje poznatih metoda i tehnika koje su se u datoj situaciji pokazale korisnima. Tvrditi da bilo koji pristup (jedan tip programa, jedan oblik vježbanja) može zadovoljiti sve potrebe jedne skupine učenika (koji se ne specijaliziraju za neku određenu struku) znači nametnuti teoretsku krutost, koja nije opravdana. Štoviše, možda je najopravdanije da se za detaljne opise poput »Threshold Level« Evropskog savjeta« (van Ek, 1975 — popis izrađen u obliku funkcija, pozadina (setting), tema, pojmova i struktura) izradi »višedimenzionalni program«, koji uključuje različite jedinice: funkcionalne, pojmovne, strukturalne itd. Dakako, svaki općeniti tečaj koji se osniva na takvim popisima morat će također pripremiti vježbe koje nisu funkcionalne prirode, jer će principi i ciljevi određenih obrazovnih programa zahtijevati da se uključi materijal koji nije isključivo funkcionalan.

Očigledno je da je u sadašnje programe moguće uključiti funkcionalni materijal. Jasno je također da bi on unatoč teškoćama u pripremi dodao važnu dimenziju jezičnom poučavanju, a to je i bila jasna pretpostavka svega što je dosad rečeno. Mi nipošto ne zastupamo stajalište da se pisanjem tečaja može započeti tek kad budu uklonjene sve neizvjesnosti i problemi. Takva bi stajališta bila nerealna, a da su se prihvaćala u prošlosti, povijest jezične pouke bila bi kratkog vijeka.

Napredan i odgovoran pristup tom problemu bio bi da se funkcionalni materijali proizvode *postupno*, u *ograničenom broju* te da se uključe u sadašnje programe.*

Prevela Stanka Kranjčević

BIBLIOGRAFIJA

- Halliday, M. A. K. 1973. 'Towards a sociological semantics' in Halliday, MAK (editor). *Explorations in the functions of language*, Arnold 1973.
- van Ek, J. A. 1975. *The threshold level*, Council of Europe, Strasbourg, 1975.
- Widdowson, H. G. 1971. 'The teaching of rhetoric to students of science and technology' in *Science and Technology in a Second Language*, (CILT Reports and Papers 7), London, 1971.
- Widdowson, H. G. 1973. 'Two types of communication exercise' in Preprints of AILA/BAAL Seminar *The Communicative Teaching of English*, Lancaster University, 1973.
- Wilkins, D. A. 1973. 'The linguistic and situational content of the common core in a unit/credit system' in *System development in adult language learning: A European unit/credit system for modern language learning by adults*. Council of Europe, Strasbourg, 1973.
- Wilkins, D. A. 1974. 'Notional syllabuses and the concept of a minimum adequate grammar' in Corder, SP, and Roulet, E (editors) *Linguistic insights in applied linguistics*, AIMA/Didier, Brussel, 1974.

* Članak donosimo u nešto skraćenom obliku (primj. urednika)